

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

**МЕЂУАКАДЕМИЈСКИ ОДБОР ЗА БАЛКАНОЛОГИЈУ
САВЕТА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ СФРЈ
БАЛКАНОЛОШКИ ИНСТИТУТ**

БАЛКАНИКА

ГОДИШЊАК БАЛКАНОЛОШКОГ ИНСТИТУТА

XII

Уредник

РАДОВАН САМАРЦИЋ

дописни члан САНУ

директор Балканолошког института

Секретар

ЂУРИЦА КРСТИЋ

научни саветник

Балканолошког института

Редакциони одбор

**Из Југославије: ДРАГОСЛАВ АНТОНИЈЕВИЋ, ДИНКО ДАВИДОВ,
ЂУРИЦА КРСТИЋ, РАДОВАН САМАРЦИЋ, МИОДРАГ СТОЈАНОВИЋ,
ВАСА ЧУБРИЛОВИЋ, МИЛУТИН ГАРАШАНИН, АЛОЈЗ БЕНАЦ,
МИХАИЛ ПЕТРУШЕВСКИ**

**Из иностранства: ИВАН ДУЈЧЕВ, Софија (Бугарска), ХАЛИЛ ИНАЛЧИК,
Анкара (Турска), ЈОЖЕФ ПЕРЕЊИ, Будимпешта (Мађарска)**

БЕОГРАД 1981

историје и књижевности, али ће такође бити свестан да је аутор саздао своје дело на богатој научној грађи и да није себи нигде дозволио да тврди нешто за шта нема бар извесних научних индикација. Интересантна и за историјаре разног профила и за појединце који желе да се обавесте о прошлости балканских простора у најстаријем периоду о коме данас можемо компетентно говорити, ова књига се не испушта лако из руку. Свакако да је она саздана умногме другачије него што су историје старог века какве се традиционално сервирају генерацијама које на тај начин бивају погрешно усмерене, схватајући да су на просторима Средоземља постојале само две културе, грчка и римска, при чему се и не помиње да су њима богат, можда и најзначајнији допринос дали баш народи негрчког и неримског порекла, односно негрчког и нелатинског језика, иако су сви они, или бар огроман њихов део, били индоевропског порекла,

како нас из дана у дан све више уверавају нова лингвистичка открића.

Нови, оригиналан начин ауторовог мишљења и повезивања догађаја, као и приступање проблемима на савремен начин, близак данашњем човеку, чине ову књигу веома корисном, па ако не због нечег другог, онда због савремене визије која је пројидирана на далеку прошлост. А то наводи на размишљање.

Многи ликовни прилози (од којих неки у боји) дочаравају слику достигнућа једног света који је остао замрачен и недовољно познат, најпре у сени грчке културе, а потом у присенку Римске Империје, која је успела да сведе под своју власт готово сва трачка племена и да им наметне своју културу и схватања, и поред тога што су се неке прастаре традиције очувале до данашњег дана, дајући посебне особености народима на овим просторима.

Момчило Д. Савић

ПРОУЧВАНИЯ ВЪРХУ СУПРАСЪЛСКИЯ СБОРНИК, СТАРОБЪЛГАРСКИ ПАМЕТНИК ОТ X ВЕК, Българска академия на науките, София 1980, 222 стр.

Публикација садржи реферате који су одржани на Првом међународном симпозијуму о Супрасалском зборнику, који је организован од 28. до 30. септембра 1977. године у Шумену (Бугарска).

Супрасалски зборник један је од најзначајнијих и најобимнијих споменика старословенске писмености. Састоји се од 285 листова. Убраја се у ћирилицом писане старословенске споменике. Сматра се да је писан у источној Бугарској, у XI веку. Садржи житија и хомилије за месец март. У његовом преписивању значајну улогу је имао извесни Ретко, који се помиње на маргинама овог рукописа. Пронађен је у првој половини XIX века у Супрасалском манастиру, у Пољској. Текст овог значајног споменика издаван је, делимично или у целини, више пута. Сада се припрема његово ново издање у Бугарској академији наука.

У рефератима Скупа Супрасалски зборник испитује се, из различитих аспеката. У неколико реферата дати су општи и кодиколошки подаци о Зборнику. Већи број реферата бави се језичким и текстолошким испитивањима. Мањи број реферата садржи ана-

лизу историјских прилика, културолошких карактеристика и духовног развоја епохе настанка Супрасалског зборника.

О историјској судбини рукописа Супрасалског зборника (История на Супрасалски зборник, 9 — 12) говори К. Кујев (Софија). Као што је познато, Зборник је у првој половини XIX века био у целини у библиотеци Супрасалског манастира. Касније се један његов део нашао у Љубљани (Копитаров део), други део у Варшави, а трећи у Лењинграду. Сви ти делови имали су своју, на моменте интересантну и узбудљиву судбину. У реферату Л. Стефове (Софија) изнета су досадашња проучавања и резултати проучавања Зборника (Състояние на проучаваната върху Супрасалски зборник, 66 — 79). Овај реферат садржи, тако рећи, целу библиографију о споменику, а резултати досадашњих испитивања дају се у кратким освртима по појединим областима, као што су издавање текста, однос, према грчком оригиналу, критичка текстолошка анализа, палеографија и графика, фонетика, морфологија, синтакса, лексика и лексикологија. На крају, аутор указује на проблеме који

треба да се испитују у будућности (утврђивање односа грчког оригинала и словенског превода, поређења између текстова у Супрасалском зборнику и идентичних текстова у другим зборницима итд.), а наводи и тешкоће које се појављују приликом покушаја сигурног и једносмисленог закључивања (питање извора, време настанка појединих текстова итд.). Питањем композиције овог споменика бави се реферат М. Капалда из Рима (За сјастав на Супрасалски зборник, 208 — 216). Наводе се резултати ранијих покушаја да се идентификују хомогени текстурално-језички слојеви. На основу критичког разматрања ових покушаја, аутор одређује даље смернице за успешније издвајање хомогених целина у Зборнику. У том смислу, на основу одређених принципа, треба продубити и проширити проучавања лексике, морфологије, синтаксе, питање узajамног односа текстова у споменику, као и односа ових текстова према грчким и другим, идентичним, словенским текстовима. У настојању да се неки од наведених принципа и конкретно остваре, аутор саопштава нове податке о грчким текстовима који су у вези са словенским текстовима у Супрасалском зборнику. Он планира издавање словенско-грчких и грчко-словенских речника по појединим главама Зборника.

О проповедништву код Бугара од IX до XI века говори Архимандрит Горазд из Софије (Проповедническото изкуство в България през IX — XI в., 87 — 94). Он објашњава духовно-историјску позадину развоја проповедништва код Бугара, а то су начин пресађивања светоотачке књижевности из византијске у словенску средину, као и борба против богумилске јереси у Бугарској. Т. Смјадовски (Шумен) разматра културну проблематику у Супрасалском зборнику (Супрасалски зборник и богослужбено то многообразие на ранното Средновековие, 107 — 116). Анализирајући релевантне податке за историју хришћанског богослужења (ком свецу су посвећени поједини дани у години) и доводећи ово у везу са познатим развојем богослужбене праксе на Балкану, аутор закључује следеће: Култно стање које се одражава у Супрасалском зборнику не може да се одреди као западнохришћанско или источнохришћанско у

савременом смислу, већ се оно мора посматрати као стање које је настало у јакој традицији локалне цркве. Јака локална традиција цркве, не само у књижевности већ и у сликарству и архитектури, типична је за рановизантијски период 4. и 5. века. Култно стање у Супрасалском зборнику не слаже се са већ формираном богослужбеном нормом Цариграда у 9. веку. Оно је архаичније у односу на норму савремене Византије и, самим тим, сведочи о извесној аутономији и независности духовног живота недавно покрштених Словена.

К. Мечев (Софија) излаже о књижевном и историјском значају Слова патријарха Фотија на Врбичу као показатељу одређеног степена духовности код Словена (Словото на патријарх Фотий за Врбница и четверодневния Лазар в Супрасалски зборник, 36 — 38 — 38). Минејску структуру Супрасалског зборника (Месеословът в Супрасалски зборник, 39 — 42). истиче В. Пандурски (Софија) и наводи да овај радни словенски Минеј за март одражава извесну самосталност и оригиналност у односу на савремени византијски Минеј. Л. Бојева (Софија) анализира поједина књижевна изражајна средства у житијима Зборника (Беллетристическите елементи в житиях Супрасалского зборника, 95 — 102). И поред постојаних правила која су карактеристична за развој житија као жанра, житија у Супрасалском зборнику одликују се посебним беллетристичким цртама, које су карактеристичне за ранији период књижевности. Уметничко изражавање раног периода у овом жанру показује се у два основна правца: симболизам и реторичка идеализација, с једне стране, и, с друге стране елементи реализма и занимљивости сјмкеа. Ово се развија у идејном свету раног средњег века.

Б. Пладиков (Софија) са становшта историје нумизматике испитује називе монета у Супрасалском зборнику и упоређује их са грчким оригиналом (Монетни термини в Супрасалски зборник и въпросът за монетосеченето през Първата българска държава, 103 — 106). По њему су код Бугара у IX веку у промету неоспорно биле паре које су се ковале у бугарској држави. Међутим, не може се тачно одговорити на питање да ли су метални новци о којима се чита у Супрасалском зборнику били новци прве бугарске државе.

У нумизматички нису још идентификоване монете ове државе.

Неколико реферата посвећено је анализи превода, тј. односа између грчког оригинала и словенског текста. Х. Кејперт (Бон) издава текст Казивања о четрдесет мученика (*Eine Übersetzungskontamination im „Codex Suprasaliensis“*, 18 — 35) и упоређује га са истим казивањем у другим, каснијим словенским рукописима, као и са познатим грчким варијантама. Развојну линију словенског текста Казивања на основу познатих верзија аутор одређује на следећи начин:

1. Стара словенска варијанта налази се у Германовом рукопису из XIV века.

2. Стара варијанта је модернизована на бугарском подручју и заступљена је у једном рукопису руске редакције из XV века.

3. У старословенском периоду настаје нови превод Казивања. Део овог превода налази се на почетку текста Казивања у Супрасалском зборнику.

4. Такође у старословенском периоду требало је да се изврши контаминација између новог почетног и старог завршног дела. Овакав мешовити тип текста заступљен је у Супрасалском зборнику.

5. О трећем преводу постоје само несигурни подаци.

У уводном делу свог излагања аутор предлаже, веома корисно, издавања серије *Bibliotheca hagiographica slavonica*. У излагању А. Милева (Софија) разматра се однос између грчког оригинала и Слова на Благости св. Јована Молчалника из Супрасалског зборника (Старобугарски превод на Супрасалски зборник, 51 — 59). Он истиче да ни потпуна имитација грчког оригинала не доводи до разарања словенске језичке структуре. Словенски преводилац свесно избегава неке граматичке категорије, које су веома учестале у византијском грчком, а неке друге граматичке категорије се преносе чешће у словенски превод. Д. Иванова — Мирчева (Софија) мишљења је да при проучавању текста Супрасалског зборника треба препоставити рад више преводилачких школа (Супрасалски зборник и старобугарските преводачке школе, 80 — 86). У том смислу има слојева текста (тј.

текстова) који су писани стилем и језиком хирилометодске школе. Ово је, пре свега, карактеристично за хомилије. При анализи текстова треба увек рачунати са редиговањем најранијег текста према нормама преславске школе и, самим тим, са неком врстом прелазног типа текста. На крају реферата аутор истиче да треба детаљније и шире истраживати проблем настајања текста Зборника.

Л. Мошински (Гдањск) анализира јеванђељске цитате у Супрасалском зборнику (*Cytaty ewangelijne w tekście Kodeksu suprasalskiego*, 43—50). Испитани јеванђељски цитати нису идентични са релевантним деловима текста старословенских јеванђеља. Самим тим, ови цитати нису преузети из познатих јеванђељских текстова, већ представљају други превод, можда један од најстаријих.

Правописни систем Зборника (За правописа на Супрасалски зборник, 60 — 65) испитује Б. Велчева (Софија). У Зборнику су заступљени разни правописни системи, што би сведочило о томе да његови текстови нису писани у исто време и на истом месту. Даља проучавања правописа овог споменика зависиће од степена проучености целог старословенског правописног система. Већ досадашња истраживања показују да споменици писани глаголицом или хирилицом немају посебне правописне системе.

Лична и митска имена (Собствените имена в Супрасалски зборник, 153 — 159) проучава С. Смјадовски (Софија). Већина ових имена је преузета из грчког или посредовањем грчког из семитских језика. Изузетак представљају дачка реч Доунавъ и тракијске речи Дънапръ и Срѣмъ. Аутор анализира најважније фонетске и флексијске промене грчких облика имена у словенском тексту. С. Славчева (Софија) у Зборнику обрађује основне и ретке бројеве (Числителните имена в Супрасалски зборник, 160 — 163), претежно изражене речима (88%), а мање словима (12%). Ови бројеви се у већини случајева слажу са бројевима у грчком предлошку. Статистичком методом обрађује Ј. Заимов (Софија) проблем епентетског *л* (Епентетично *л* в Супрасалски зборник, 170 — 201). По његовом мишљењу, мали број јављања епентетског *л* у Зборнику не искључује могућност да је његов текст

писан по правилима преславске школе. Он одбацује мишљење Мошинског, по коме присуство епентетског *л* у Супрасалском зборнику сведочи о остацима „працрквенословенског језика“.

Питање безличних реченица у синтакси Зборника (Безличные предложения по данным Супрасальской рукописи и других древних памятников славянской письменности, 164 — 169) истражује К. И. Ходова (Москва), проширујући своје испитивање на старословенски псалтир и јеванђеља. Методом испитивања варијаната, она указује на позицију безличних конструкција међу осталим синтаксичким изражајним средствима, као и на могуће путеве развоја безличних конструкција у словенским језицима. Е. Дограмацјева (Софија) наводи и анализира разне варијанте безличних средстава у Зборнику (Вариативността на съюзните средства в Супрасалския сборник, 203 — 207). Она истиче да је варијантност безличних средстава значајан показатељ за проучавање композиције, начела преводњења и језичке норме.

Творбени систем именица и његове моделе (Соотношение средств и моделей словообразования имен в Супрасальском сборнике, 127 — 130) разматра М. Думитреску (Букурешт) у свом реферату. Творбу именица анализирају и систематизују и аутори И. Кочев, Е. Кочева и Т. Мострова (Софија) у свом реферату (Словообразуване на съществителното име в Супрасалския сборник 131 — 136). Издавају се опште семантичке класе именица (*nomina agentis*, *nomina actoris* итд.), које се, углавном, чувају и у савременом бугарском језику.

Д. Фрејданк (Хале), на основу текстуално-језичких поређења, сравњује староруски Успенски зборник и Супрасалски зборник и у одређеним текстовима налази заједничке црте (*Der alstrussische Uspenskiy zbornik und die Sprache des Codex Suprasliensis*, 13 — 17). Он предлаже да у даљим истраживањима у ова два споменика треба идентификовати већи број текстова са заједничким цртама. Е. Власкова (Праг) прави лексичка поређења између одређених текстова у Зборнику и Шестоднева Јована Егзарха (Лексика

Супрасальской рукописи и лексика Иоанна Ексарха, 117 — 126). Аутор закључује да се може утврдити сродност између неких хомилија и неких житија у ова два зборника и да текстове треба увек паралелно проучавати са идентичним или сличним текстовима неканонских црквенословенских споменика, посебно оних који су настали у преславској књижевној средини. А. Давидов (Трново) такође заснива свој реферат на лексичким поређењима (Речникът на „Беседа против богомилите“ от презвитер Козма и Супрасалският сборник, 137 — 145). Он сматра да не треба раздвајати лексички фонд Супрасалског зборника, већ га треба посматрати као јединствен систем речи. П. К. Ковачева (Трново) испитује етимологију речи *сланоутъкъ* (Думата *сланоутъкъ* в Супрасалския сборник, 146 — 152), анализирајући значење и творбу овог облика у словенским језицима, а нарочито на бугарском језичком подручју.

На крају се налазе текстови који се односе на дискусију поводом одржаних реферата.

Мултидисциплинарни приступом основној проблематици овог скупа умногоме је обезбеђено и синхронизовано преношење нових знања из опште културно-историјске и уже језичке области. Већи број различитих стручњака углавном је успео да сумира досадашње резултате истраживања у вези са Супрасалским зборником. Учињено је то критички, или са прихватањем и доказивањем оног што је раније речено. Поред конкретних резултата, који су изнети у рефератима, многа питања остала су нерешена, што је и природно услед бројности проблема. За то су потребна даља истраживања, као што је и наглашено у неколико реферата. Међутим, у неким рефератима хипотезе се представљају као доказане чињенице, а у таквим случајевима доказивање није лишено тенденциозности. У многим рефератима трасира се пут за будућа истраживања не само у вези са Супрасалским зборником већ и у вези са ширим проучавањем првог периода словенске писмености и културе.

Димитрије Сѣфановић